

Á procura dunhas bases para a unificación: A contribución de Antonio Couceiro Freixomil

ROSARIO ÁLVAREZ BLANCO

Don Antonio Couceiro Freixomil (Pontedeume 1888-Santiago de Compostela 1955) foi un home erudito e polifacético que deixou tras de si unha produción moi diversificada. O seu nome vencélase á historia da cultura galega máis adoito polo seu labor como historiador, como pedagogo, como xornalista ou como biógrafo que polas súas incursións no campo da filoloxía; pero analizadas desde a perspectiva actual, despois de máis de cincuenta anos, as ideas lingüísticas que guiaron a súa proposta dunhas normas ortográficas unificadas e dun modelo de lingua galega culta sorprenden pola súa coherencia e pola súa modernidade.

Iniciou a súa contribución filolóxica na revista *Nós*, co que parecía ser unha serie de artigos titulada *A nosa ortografía*, interrompida trala segunda contribución: "Sobre o emprego do apóstrofo", en *Nós*, 24, 15-12-25, pp. 5-8 e "De certas adicións, supresións, troques y-enlaces de letras", 15-1-26, pp. 7-9. Contemporaneamente debeu prepara-la primeira edición de "El Idioma Gallego", inserto no Tomo de *Generalidades da Geografía General del Reino de Galicia*, publicado pola Casa Editorial Alberto Martín en Barcelona a principios de 1926.

Mais a súa preocupación pola ortografía galega non rematara aí. No ano 1928 presentou unha proposta ortográfica na IV Xuntanza Xeral do Seminario de Estudos Galegos: "Nos días de Páscoa tivo a sua xuntanza anual en Pontevedra, o Seminario de Estudos Galegos. (...) Nas sesións privadas (...) nomeouse unha ponencia composta pol-o Doctor Moralejo, profesor de latín na Universidade Compostelán e pol-o noso colaborador Sr. Couceiro Freixomil pr'estudal-o asunto da unificación ortográfica, en col do qual o Sr. Couceiro leeu un luminoso informe que se publicou no *Pueblo Gallego*" (1). Eses traballos serviron de base ó labor da Comisión nomeada en outono de 1931 para reconsidera-lo asunto, da que xa non formou parte Couceiro Freixomil. Finalmente, no curso 1932-33, unha ponencia formada por Pedret Casado, Pereira Rial, González García, Filgueira Valverde e Lourenzo Fernández, redactou as *Normas* aprobadas na Xuntanza Xeral de 1933 e imprentadas inmediatamente (2). Nelas dise, en nota de cortesía ó pé, que "Os

(1) "O Seminario d'Estudos Galegos", en *Nós*, 54, 16-6-28, pp. 118-119.

(2) Véxase, S.E.G., *Dez anos de traballo 1923-1934*, 1934, pp. 46-47, e Ricardo Carballo Calero, "O idioma no Seminario de Estudos Galegos", *Problemas da Língua Galega*, p. 114.

asisados estudos destes autores [Couceiro e Moralejo], son dinos da maor loubanza, e moito nos serviron na nosa laboura" (3).

A súa proposta ortográfica foi publicada no ano seguinte en Ourense como *Ortografía Gallega. Bases para su unificación, con un Apéndice del Profesor Abelardo Moralejo, de la Facultad de Filosofía y Letras de Santiago*, pola Imp.Pap. Relieves "La Popular". A *Ortografía* foi incluída posteriormente, con algúns retoques e reducións, e sen o apéndice de Abelardo Moralejo, na segunda edición revisada e moi aumentada de *El Idioma Gallego. Historia, Gramática, Literatura*, Casa Editorial Alberto Martín, Barcelona, 1935.

É notorio que dentro do Seminario de Estudos Galegos a investigación lingüística, sorprendentemente, apenas tivo presenza, e que nel o nivel da Filoloxía estivo sempre moi por baixo do acadado noutras seccións coma Arqueoloxía, Historia, Etnografía, Xeografía ou Ciencias Naturais. Tampouco no desenvolvemento científico e cultural producido na Galicia da época, fose como extensión dos traballos do Seminario fose por iniciativas independentes deste, teñen un lugar propio e destacado os estudos filolóxicos. Disto son conscientes os propios membros do Seminario, que promoven o convite a ilustres conferenciantes que palien a situación (4), ou que saúdan deste xeito a publicación do *Vocabulario castellano-gallego* das Irmandades da Fala: "Estábamos faltosos d'un vocabulario d'esta caste. Unha chea de materias (prehistoria, historia, arqueoloxía, folklore, etc.) van sendo ben estudadas; en troque, a filoloxía témola ben atrasada. Podemos dicir d'unha vez qu'en Galicia non s'estuda o idioma galego" (5).

Carballo Calero responsabiliza desta situación, en última instancia, á falta de estudos de Filoloxía na Universidade de Santiago: "Nunca dispuxo o Seminario de lingüístas profesionais de formación especializada e dedicación plena que imprimisen o impulso necesario aos estudos sobre o galego. A Universidade de Santiago, viveiro onde normalmente se formaban os membros do Seminario, non contaba con unha Facultade nem unha Secção de Filología. O atraso dos estudos lingüísticos na nosa terra continuava sendo unha realidade, e, como nos tempos de Mirás, Cuveiro e Valhadares, eram afeixoados, e non técnicos con preparación universitária, os bem-intencionados e às veces meritórios lexicógrafos, ou gramáticos, que forneciam o material informativo aos interesados pola língua galega" (6). Coidamos que esta explicación non xustifica totalmente a precariedade dos estudos de Filoloxía, pois, como o propio Carballo Calero indica, o Seminario contou con filólogos tan destacados coma Armando Cotarelo, catedrático de lingua e Literatura Española, que dirixiu a sección de Filoloxía de 1923 a 1928,

(3) S.E.G., *Algunhas normas pra a unificación do idioma galego*, Nós, Publicacións galegas e imprenta, Santiago, 1933, p. 3.

(4) Na Revista Nós dáse noticia da presenza en compostela de importantes conferenciantes, coma o Prof. Ernst Gamillscheg. Ademais, anúnciase a colaboración entre a Universidade e o SEG para que o Dr. Reiskron sexa convidado a explicar un curso de Filoloxía Románica destinado a "preparar os socios do Centro que s'adican á taes estudos" (*Nós*, 94, 15-10-31, p. 195; véxase tamén *Nós*, 98, 15-2-32, para a noticia da súa chegada e inicio dos seus traballos).

(5) Reseña en *Nós*, 118, 15-10-33, p. 228.

(6) Ricardo Carballo Calero, "O idioma no Seminario de Estudos Galegos", *Problemas da Língua Galega*, pp. 111-112.

e Abelardo Moralejo, catedrático de Latín, director da mesma de 1928 a 1930. O certo é ningún dos dous dispuxo nin do tempo nin do empeño suficientes para crea-lo ambiente adecuado para espertar vocacións de filólogos ou aproveita-las existentes, e con iso non constituíron equipos estables de traballo nin estableceron unha coordinación entre actividades particulares, co que a sección de Filoloxía non funcionou de xeito similar ás demais.

Neste sentido, unha persoa que ó noso xuício non foi debidamente valorada e aproveitada no seu momento foi Antonio Couceiro Freijomil. Iso pode atribuírse en parte ó estado de semiabandono en que se atopaba a sección, en parte tamén á súa actitude persoal e á polémica que mantivo coa intelectualidade do momento, singularmente cos homes da Xeración Nós.

Se ben é certo que non é un especialista con formación universitaria, coidamos que o seu labor vai máis aló có dos simples "bem-intencionados e às veces meritórios lexicógrafos, ou gramáticos" de que falaba Carballo Calero. A súa é a obra dun erudito que asimila e expón correctamente os seus coñecementos sobre a historia da lingua e sobre o galego falado, conseguidos sen dúbida non só a través dunha lectura demorada e proveitosa da bibliografía existente no seu momento, que refire de xeito exhaustivo, senón tamén, necesariamente, da súa propia observación e reflexión sobre os datos. A asunción da súa falta de autoridade como especialista na materia, lévao a adoptar continuamente un ton de humildade que se manifesta dunha parte no desexo de cubrirse co autorrecoñecemento explícito desta eiva: "Non se cre o autor de estas liñas unha autoridade na materia, nin moito menos: da o seu parecer como un profano e deixa que os outros falen, si queren." (7). Doutra, na necesidade de apoia-los seus argumentos en criterios de autoridade científica, que lles reconece especialmente a Menéndez Pidal, García de Diego e Saco y Arce, ou na de somete-las súas propostas ó refrendo dos demais: "N'oustante as dificultades que n'elo hai, atrevémonos a dar a nosa opinión, cinguíndonos pol-o de hoxe a un punto concreto e someténdonos ô fallo dos escritores rexionás, ôs que toca dicir si vamos ou non por bo camiño" (8).

O seu pensamento lingüístico e o modelo de lingua que propuña como estándar defínense polos seguintes riscos fundamentais:

A) O VALOR E MERITOS DA LINGUA GALEGA

A pesar de partir do recoñecemento do valor intrínseco do galego como lingua, vese na necesidade de facer precede-la exposición da historia da lingua, a gramática e a literatura, dun capítulo propagandístico, titulado "Consideraciones generales". Con el trata de xustifica-la obra, concordando con Saco y Arce, e con outros escritores, mesmo de fóra do país, que cita como autoridades, en que a lingua galega é "la más dulce y meliflua de cuantas han aparecido en Europa sobre

(7) Antonio Couceiro Freijomil, "A nosa ortografía. Sobre o emprego do apóstrofo", en *Nós*, 24, p. 5.

(8) *Ibidem*.

las ruinas del antiguo idioma del Lacio" (9). No marco desta exposición laudatoria engade a mención explícita ó glorioso pasado do galego, lingua que avantaxou a tódalas peninsulares no cultivo da poesía lírica, tanto por se-la primeira no tempo coma por se-la que mellores froitos ten dado: "y esa misma floración poética supone en el idioma gallego una perfección tal, que hizo que muchos admitiesen su aparición con anterioridad a las otras lenguas romances de la Península" (10). Lingua chamada a prevalecer sobre tódalas demais e só "entorpecida en su marcha triunfal por los obstáculos que las vicisitudes políticas interpusieron en su camino" (11).

Lingua e non dialecto, pois, asegura, o galego non pode ser chamado tal nin no sentido que dialecto ten de lingua corrompida, groseira, atrasada, propia só para o uso de xentes de ínfima condición..., nin no de lingua viva pero sen cultivo literario, pois, como xa se dixo, o galego ten unha espléndida literatura desde épocas en que na Península os demais dialectos do latín só comezaran a tatear; e a esta literatura súmase a moderna, nada desprezable. Mais, por se estas razóns non fosen abundas para demostraren a excelencia do galego en canto que lingua, entoa un canto entusiasta, con Joan Maragall e Curros, sobre a excelencia e superioridade expresiva das linguas rexionais, vivas, libres, en perpetuo movemento, fronte á frialdade e á momificada perfección das linguas completamente fixadas (12) e da absurdamente pretendida lingua universal.

En todo caso, insiste, foron circunstancias políticas, e non condicións ou deficiencias lingüísticas, as que determinaron a decadencia literaria do galego durante catro séculos, provocando con iso que a lingua quedase abandonada a si mesma e que, a pesar do admirablemente que a conservou a tradición, non chegase a nós coa firmeza que caracteriza os idiomas cultivados.

B) NECESIDADE DUNHA LINGUA ESTANDAR, ESTABLECIDA POR CONSENSO

Consciente da necesidade da existencia dunha lingua estándar, ou con palabras súas de "un lenguaje común literario, una manera de hablar unificada, oficial, que responda a todas las exigencias culturales presentes" (13), e da falta dunha entidade dictaminadora, Couceiro Freixomil decide traballar a prol da súa

(9) Antonio Couceiro Freijomil, *El idioma gallego. Historia, Gramática, Literatura*, Casa Editorial Alberto Martín, Barcelona, 1935, p. 7.

(10) *Ibidem*, p. 8.

(11) *Ibidem*, p. 8.

(12) Esta é unha idea recorrente tamén entre os homes de Nós: "Fai pouco tempo, escribía Vicente Risco -un dos bós- sobre da superioridade das linguas virxes en comparanza coas linguas traballadas. Mais esto somentes é comprensibel pra aqueles que se decaten do que hay de feitizo, de enerxía emocional acobexada nas falas do pobo. Y-eu quero que lembredes eiquí o "Elogi de la paraula" do grande Johan Maragall" (A. Losada Diéguez, "Encol da prosa galega", *Nós*, 73, p. 4). Esa é tamén a defensa expresada por Otero Pedrayo a través de Adrián Solovio: "desque Adrián falaba galego sentía todo o seu ser renovado, non tiña que loitara contra a lingua demasiado feita e traballada que l'impuña unha retórica moitas veces enxoiadora do ceibe nacer do pensamento. Na mesma indecisión habí aunha garantía de mocidade" (R. Otero Pedrayo, *Arredor de sí*, *Nós*, p.145).

(13) A.C.F., *El idioma*, p. 16.

formación. Por iso comezou a publicación da serie *A nosa ortografía* na revista *Nós*: "Cousa moi importante e o tratar de fixal-a ortografía da nosa fala (...). Has-tra o día cada un escribeu como lle veu ás mentes, y-esto non pode ser. É tan ar-bitraria a nosa ortografía que si fundándonos en textos dos literatos do país quixé-ramos formar unha escolleita de regras de escritura, sería conto de nunca acabar y-habería para todol-os gustos. ¿Non se pode poñer mau n'esa anarquía? ¿non se pode reducir esa tan vasta multipricidade de normas gráficas? Coidamos que sí, y-a tal fin deben ir os esforzos dos que se xuzguen capaces para tratar da custión." (14).

Aínda que aceptou emprende-la tarefa, nunca pareceu entendela como traballo individual e illado. Así, non só somete á consideración dos demais as súas propostas parciais, senón que cando artella unhas bases para a unificación da or-tografía galega é para llelas presentar ós socios do Seminario de Estudos Galle-gos, "en atención a habérsenos anunciado que la cuestión de nuestra ortografía, hoy tan anárquica, sería tratada por la referida colectividad" (15).

É consciente, como tamén o eran os homes de Nós, de que esa lingua co-mún, unificada, non se consegue soamente coa elaboración dunha ortografía. De aí que considere necesario un estudio científico serio da fonética, da morfoloxía, da sintaxe e do léxico, e non só de tódalas variantes da lingua moderna, senón de maneira moi especial da súa evolución ó longo da historia lingüística. Por iso, entre outras razóns, afirma que esa lingua á que aspira debe ser "formada" por ho-mes de letras.

Así, propón crear un modelo de galego culto que, baseándose nos datos fundamentais da súa evolución a partir do latín, dea conta de canto de peculiar presenta o galego, creando ou tomando en préstamo tódolos elementos lingüísti-cos que lle permitan compensar un atraso de séculos, superando o ruralismo e cantas desviacións vulgares se producisen e unificando no posible as variantes dialectais, mais sen caer na invención, na acollida de termos tomados innecesari-amente doutras linguas nin no empobrecemento da viveza e espontaneidade da propia. Ademais de se apoiar en sólidas bases científicas, ese modelo debe ca-racterizarse pola súa relativa simplicidade, pois, ó seu xuicio, o galego escrito non pode seguir sendo patrimonio duns poucos.

C) UN MODELO ASENTADO NA HISTORIA SOBRE BASES CIENTIFICAS

En *El idioma gallego*, o capítulo correspondente á "Gramática" ábrese cun extenso apartado adicado á fonética histórica, destacable pola súa corrección e polo esmero na presentación dos datos. Seguindo o camiño de investigadores au-torizados, distingue con bo criterio entre "cambios fonéticos espontáneos" e "cam-bios fonéticos condicionados": os primeiros obedecen ás leis fonéticas xerais que regulan a evolución do latín ó galego, e polo tanto son os que marcan a súa pecu-liaridade fronte ás outras linguas; os segundos son fenómenos accidentais, ocasio-

(14) A.C.F., *Nós*, 24, p. 5.

(15) A.C.F., *Ortografía*, p. 5.

nais, por contaxio ou analoxía, e que por iso non serven para caracterizar ningún idioma, xa que se dan, en parecidas circunstancias, en tódolos tempos e lugares.

Do dito despréndese a importancia que lle concedemos á introducción, por parte de Couceiro, desa distinción. O coñecemento en profundidade dos cambios fonéticos espontáneos é fundamental para a fixación do estándar, pois só eles permiten recoñecer os rasgos peculiares do galego, que loxicamente hai que preservar; permítenlle, ademais, actuar con certa seguridade para suprimir dese modelo lingüístico calquera proposta que supoña unha solución allea, tema que, como veremos, tamén o preocupaba.

Na mesma liña, debe ser sinalado o rigor na presentación destes datos. Separa, en primeiro lugar, os cambios que afectan ás vocais dos que afectan ás consoantes. Entre os primeiros atende diferenciadamente á vocal tónica, á vocal átona -e dentro destas á posición da sílaba dentro da palabra: inicial, protónica interna, postónica interna ou final- e ás combinacións de vocais, latinas ou secundarias. Entre os segundos, diferencia os que afectan ás consoantes simples dos das consoantes duplicadas ou agrupadas, atende á posición na palabra e, asimismo, distingue entre consoantes latinas e consoantes secundarias. Por último, trata separadamente a evolución das combinacións de consoante e semiconsoante.

Ademais, na súa exposición hai continuas chamadas de atención sobre o feito de que unha mesma unidade pode ter distintas evolucións segundo as épocas, de xeito que diferencia entre palabras 'recientes', 'modernas', 'tardías'... e as patrimoniais (p. ex., PLATU > *chato* ou *prato*; -ANU > -ao = *au*, -an, pero non en palabras tardías, que manteñen -n-, etc.). Tampouco lle escapa a evidencia de que as solucións poden ser distintas segundo o contexto fonético que envolva a unidade afectada nin, e isto é moi importante, que as regras fonéticas están pragadas de excepcións debidas a múltiples causas (non cabe, por exemplo, a mesma solución para tódolos -E finais latinos, pois desaparecen tras L, LL, N, S e R; consérvase cando está precedida de c, se a esta antecede á súa vez unha consoante, pero non se C é intervocálico: por iso propón *sal*, *can*, *cras*, *amar*, *peixe* e *cruz* e non *sale*, *amare*, *cruce*, etc.). Todas estas distincións, incontestables desde o punto de vista científico, permítenlle ter unha visión máis pormenorizada e exacta de como evolucionou o galego e, sobre todo, imposibilitan a elaboración sistemática de regras xerais, de validez universal, de que tanto gustaban algúns dos seus contemporáneos e que encheron o galego escrito da época de solucións disparatadas. Unicamente nun caso parece deixarse levar desta tendencia: segundo el, os grupos latinos de oclusiva ou labiodental e líquida lateral resólvense en consoante palatal nas voces antigas (*choca*, *cheirar*, *chumbo*; etc.) e mudando a lateral en vibrante nas voces tardías (*cravo*, *frauta*, *pranto*, etc.); ó non distinguir neste punto entre a evolución das semicultas e das cultas, atribúe a todas elas a mesma solución, o que o leva a propoñer, sistematicamente, *brede*, *craro*, *cramor*, *gobo*, *goria*, *pruma*, *subrevar*, *aprauso*, etc., etc., en lugar das correspondentes formas con -l- concordes coa práctica actual (16).

(16) A.C.F. *El idioma*, pp. 117-123.

Tamén lle resulta indispensable coñecer con detalle os cambios condicionados, e isto por dúas razóns fundamentais. En primeiro lugar, porque son fenómenos accidentais, ocasionais, que non poden servir para caracteriza-lo idioma, e que por iso deben ser considerados de distinta maneira na fixación dunha norma escrita; pois, como o propio autor afirma deles, "han producido en el gallego una gran variedad de formas, como no podía menos de ocurrir en un idioma poco cultivado, en el que no fueron restringidas ni encauzadas las diversas tendencias fonéticas" (17). En segundo lugar, porque o coñecemento desta fonética condicionada é unha tarefa urxente, segundo afirma expresamente, para poder describir con corrección a axeitada pronuncia do galego e mais para poder evitar grande parte da gama de "defectos" comúns no galego escrito no seu tempo; volvendo ás súas palabras, "tiene esta materia una importancia excepcional para el mejor dominio de la lengua nativa, cuyas tendencias fonéticas regulares, por el abandono en que estuvo durante más de cuatro siglos, no fueron restringidas ni encauzadas, originándose una gran variedad de formas. El penetrarnos bien del mecanismo de los cambios condicionados, perturbadores de la evolución normal de las palabras, contribuiría a darnos un exacto sentido de aquellas formas y a orientarnos acerca de la selección y recto empleo de las mismas." (18).

Na presentación dos cambios condicionados obsérvase o mesmo esmero e o mesmo interese por distinguir claramente os distintos tipos. Diferencia os puramente fonéticos, de influencia duns sonidos sobre outros (asimilación, disimilación, metátese, adición -prótese, epéntese e parágoxe- e sustracción -aférese, síncope e apócope), dos fonético-morfolóxicos (cambios por analoxías de diverso tipo, incluída a etimoloxía popular) e dos fonético-sintácticos, dependentes do encontro de palabras na cadea (sinalefa, asimilación e disimilación, contracción, adición, perda de consoantes simples e redución de dobres e agrupadas). Así, segundo el, presentan cambios fonéticos condicionados *sintir* por *sentir*, *cevil* por *civil*, *arrodeo* por *rodeo*, *feyo* por *feo*, *mullere* por *muller*, *croa* por *coroa*, *alcontrar* por *encontrar*, etc.; a consideración de todos estes casos como 'desviación' do que debe se-lo estándar, a pesar da avantaxe do seu diferencialismo, coincide co criterio adoptado modernamente para actuarmos sobre palabras afectadas por todos estes fenómenos.

En definitiva, o estudio científico resulta previo, ó seu xuício e ó noso, para poder establece-las bases dun modelo de galego culto común, que debe supera-los "defectos máis comúns del gallego modernísimo, especialmente en prosa: palabras arbitrarias, castellanismos a granel, portuguesismos que no necesitamos, adopción de arcaísmos que es vano empeño querer resucitar, derivaciones absurdas, términos de significación dislocada, formas del máis bárbaro ruralismo, vulgarismos a los que se pretende dar la categoría de voces cultas, olvido de la sintaxis genuína y, como coronamiento de todo ello, la ortografía máis anárquica..." (19).

(17) *Ibidem*, p. 130.

(18) *Ibidem*, p. 19.

(19) *Ibidem*, pp. 18-19. Recolle palabras propias publicadas en "Los problemas actuales del habla gallega, Unha conversación con el Sr. Couceiro Freijomil", *El Pueblo Gallego*, 28 de abril de 1928.

D) UN MODELO ENRAIZADO NA FALA DO POBO

Ademais do coñecemento histórico da lingua, resulta indispensable un bo coñecemento da realidade lingüística moderna, pois a elaboración dun estándar supón unha "depuración del habla del pueblo" e a "sintetización de sus variedades dialectales" (20). A isto débense as frecuentes referencias ás maneiras de pronunciar ou a precisión con que localiza as variantes dialectais existentes no galego. Aínda que non elabora unhas normas morfolóxicas, e por iso non sempre escolle entre as variantes dialectais que cita, nalgúns casos mostra unha clara preferencia por solucións maioritarias no galego falado, que non coinciden nin coa práctica xeneralizada no galego escrito ata a súa época, nin coa solución adoptada con posterioridade a el (p. ex., propón como plurais *sinás, tonés, cadris, rousiñós, azús, lambós*, etc.). O respecto á lingua realmente falada fai que denuncie a existencia de dislocacións nos significados dos términos, a aplicación dos sufixos ó gusto de cadaquén, a escolla de ortografía contrarias á fonética e calquera outra solución que violente a maneira natural de se-lo galego, establecida de acordo coas regras espontáneas de evolución a partir do latín e un bo coñecemento da lingua moderna.

Nas súas propostas ortográficas hai referencias continuas, como xustificación, á maneira de ser da fonética do galego. Así, propón escribir *-x-* ante consoante, *expansión*, a pesar de que se poida pronunciar con *-s-*, e rexeita outras solucións comúns no galego escrito, "porque el pueblo ... jamás ha dicho *eispanción, eistravio*, como algunos escriben" (21); non acepta escrituras "innovadoras" como *strela*, nin as grafías *ç* ou *-m* final por consideralas alleas á nosa tradición e por non corresponder a ningunha pronuncia real e diferenciada do galego; tamén lle parece absurdo resucitar arcaísmos ortográficos como *Sant-Iago* ou *Sant-Yago* cando todo o mundo pronuncia *Santiago*.

Mais este respecto pola lingua falada non o leva a construír unha lingua estándar como calco directo dela, pois considera que hai que depurala. Por iso non acepta a *geada*, que lle parece pronunciación defectuosa, intolerable en linguaxe culta; nin plurais como *leises* e *reises*, por *leis* e *reis*; nin un sistema ortográfico que dea conta da resolución fonética dos encontros de vocais na cadea, e propón no canto unha redución drástica no uso do apóstrofo e do guión, de que tanto abusaron moitos dos seus predecesores e contemporáneos.

E) UN MODELO RESPETUOSO COA TRADICION ESCRITA MODERNA

Efectivamente, un principio que ó seu xuício debe guiar toda proposta é a prudencia á hora de contraria-lo uso establecido entre os escritores, por máis que poida parecer curto o camiño andado desde o rexurdimento. Así o fai ver ó

(20) *Ibidem*, pp. 16-17.

(21) A.C.F., *Ortografía*, p.21.

enuicia-las propostas dos máis: "En el referido año 1888, y cuando el uso constante de la "x" era aceptado por la casi totalidad de los escritores, ocurriósele a don Antonio de la Iglesia González proponer el empleo de la ortografía etimológica. Don Antonio de la Iglesia, (...) fuera de considerar nuestra habla regional como originaria del castellano, no lleva mal la cuestión. Pero ya era tarde. En cosas del lenguaje vale mucho la fuerza del uso" (22).

E, consecuentemente, el mesmo renuncia en máis dunha ocasión a propostas que lle parecen preferibles, por consideración á práctica unánime ou case unánime dos nosos escritores ou por medo a parecer reformista de máis. Así, por exemplo, cando tras facer unha reforma drástica que con moi bo criterio elimina o uso de apóstrofos e guións nas contraccións e nos encontros na cadea (*do, de ir, cho, mandoume o libro, qué hora, cō... e non d'o, d'ir, ch'o, m'o libro, qu'hora, c'o ou c-o...*), concede que, aínda sendo preferibles por coherencia as solucións *cun e coeste*, se escriba *c'un e co-este*, pois "non queremos ser tan reformistas como para chegar a preconizar n'este particular a ortografía fonética, inda que o poidéramos asimilar ó da combinación de *co* y-o artículo determinante. Por esta vez vámonos cá práctica unánime dos nosos escritores, en razón, precisamente, de esa mesma unanimidade" (23).

F) UN MODELO DE LINGUA CULTO

O galego común, sen renunciar á súa peculiaridade fronte ás linguas veciñas, debe ser culto. Couceiro Freijomil refrese en varias ocasións á necesidade de supera-lo atraso lingüístico que leva o galego con respecto ás outras linguas de cultura. Aínda partindo da evidencia de que o galego é unha lingua válida para a expresión de calquera tipo de conceptos e para vehicular nel calquera materia, non pode menos que concordar con Saco y Arce, e con tantos outros, na carencia dos términos cultos necesarios; mais para isto, en lugar de retorcer-la linguaxe, considera preferible acudir, coma as outras linguas, ó latín e ó grego, tomando deles os términos, que logo deben ser adaptados para dálle-lo aire e a estrutura da lingua propia. Non ten por tanto ningún escrúpulo en aceptar, como voces cultas galegas, palabras como *flamíxero, euritmia, dióptrica, obsceno, axioma, hebdomadario, ictiófago*, etc.

Aínda que sempre teña presentes as posibilidades de pronunciación espontánea das voces cultas, que en tantas ocasións ofrecen grupos consonánticos nunca existentes nas palabras patrimoniais, en ningún momento esquece a diferencia entre términos coloquiais, familiares, populares... e términos cultos, mesmo na súa morfoloxía. Por iso, e por considerar que a non pronunciación deses grupos se debe tamén ó noso atraso lingüístico e non a unha regra evolutiva espontánea do galego, propón respetalos escrupulosamente na grafa: "Esta decisión

(22) A.F.C., "Un problema fundamental de Ortografía Gallega. Solución proposta por don Antonio de la Iglesia hace 58 años", en *La Noche*, 21-III-1946, p. 4.

(23) A.F.C., *Nós*, 24, p. 7. A súa reforma foi fundamental; o paso seguinte xa foi o acordo tomado modernamente de eliminalos na súa totalidade.

acaso parezca, cuando menos, un tanto atrevida, toda vez que la escritura de los vocablos cultos se ha practicado bastante, entre nosotros, de acuerdo con la pronunciación vulgar; pero se hace de todo punto indispensable el escribirlos según preconizamos, porque si el gallego ha de ser una lengua que permita expresar todas las creaciones de la cultura, y si, por tanto, necesita de las palabras cultas con que se enriqueció el caudal de los idiomas humanos, en tanto el nuestro permanecía estancado y abandonado en boca del vulgo, esas palabras cultas, siguiendo la natural tendencia de las hablas que las adoptaron, será fuerza representarlas, de ordinario, como en las lenguas de donde proceden. (...) Cuando en gallego necesitábamos un vocablo culto acudíamos al castellano, mientras las lenguas hermanas habían ido al latín y al griego, y luego adaptábamos ese vocablo a nuestro peculiar fonetismo, el cual, por ser preferentemente rural, imponía la ruralización del nuevo vocablo; así se dijo y se escribió, y se dice hoy y se escribe, *ouxeto*, *ustrauto*, *pauto*, *ousevación*. Debemos ir en contra de tal ruralismo. En portugués y en francés, igualmente que en castellano, no se dan tales concesiones a la manera de pronunciar del público indocto." (24).

Así a todo, o respecto á compoñente culta da lingua non debe conducir de xeito ningún a esaxeracións. Critica, por exemplo, a introducción dunha grande cantidade de graffas innecesarias, contrarias á pronunciación popular, que se produce na época renacentista pola imitación desmedida do latín (*rhetorica*, *philosophia*, etc.); e, en concreto, cita o exemplo do portugués, que por analogía chegou a aplica-la pretendida ortografía culta a voces en que non estaba xustificada etimoloxicamente.

G) UN MODELO LINGÜÍSTICO INDEPENDENTE

A lingua común debe reflexar fielmente as peculiaridades que definen o galego fronte a outras linguas. Reclama a súa independencia con respecto ó castelán, non só denunciando reiteradamente o que el considera unha "invasión" da nosa sintaxe, do noso léxico e do noso fonetismo por parte do español, senón tamén avisando do risco de caer por ultracorrección no defecto contrario: "Los castellanismos no sólo se oyen en la conversación corriente, sino que es frecuente hallarlos en los escritores de mayor nombradía, aun poseyendo el gallego la voz adecuada; si bien en los autores modernos se nota el cuidado, a veces excesivo, de no incurrir en aquel vicio" (25).

E certamente son moi poucos os casos en que parece facerlle concesións. Así, nos casos de dificultades ortográficas de consoantes dubidosas *-h*, *b/v*, grupos cultos...-, tras considerar que a escritura fonética parece radical de máis e que a escritura etimolóxica estaría ó alcance de moi poucos, conclúe que o máis sensato é aceptar como criterio as solucións castelás, incluso en casos coma *hirmán* ou *España*, que contradín claramente a etimoloxía. Baséase para isto na notoria perfección da ortografía castelá sobre a portuguesa e no feito de ser xa coñecida po-

(24) A.C.F., *El idioma*, pp. 192-193.

(25) *Ibidem*, p. 72.

los galegos; só tratándose de palabras inexistentes en español propón recorrer ó portugués, mais sen que iso supoña engadir novos signos nin combinacións que choquen cos do castelán; se aínda houbese palabras en que este recurso non solucionase o problema, habería que optar nelas por un criterio fonético, escribíndoas sen *h* e con *b*.

Parece tamén concesión ó castelán, e non só prudencia ante o uso xeneralizado, que acepte o sonido interdental e a súa representación gráfica, a pesar de que considera o non seseo unha interferencia lingüística: "el sonido *z*, que nunca ha sido propio del gallego, domina en algunas partes, mientras que otras se han decidido por el sonido *s*" (26), "Tampoco es propia del gallego la *z*, que con el sonido que actualmente tiene en castellano era desconocida en la lengua antigua: poseía esta, en lugar de *z*, un sonido silbante ante vocal débil, reforzándose algo cuando iba en posición fuerte, esto es, al comienzo de vocablo o precedido de consonante, y debilitándose hasta poder confundirse con *s* entre vocales; tal sonido se representaba por *z*, *ç* y hasta *s*, según los casos, de modo harto complicado para tratar de detallarlo aquí. Hoy el empleo de *z* en la escritura, coincidiendo con el castellano, es aceptado generalmente, con muy raras excepciones, que no hay por que tener en cuenta." (27).

Para exemplifica-lo feito evidente de que as interferencias lingüísticas se producen en dobre dirección, usa o termo *Galicia*, atribuíndo ó galego a presenza de *-l-* en vez do *-ll-* esperable en castelán, e ó castelán a terminación *-cia* en lugar da arcaica galega *-za*. Mais iso non lle impide adoptar como forma galega moderna *Galicia*, fronte á antiga, subsistente en portugués, *Galiza* (28).

Por último, é calco do castelán, probablemente inconsciente, a presentación que fai do paradigma verbal, no que distingue tantos tempos simples e compostos (naturalmente con *ter*) coma na lingua veciña.

A independencia lingüística debe marcarse tamén con respecto ó portugués. Ademais de adicar un apartado específico á separación entre galego e portugués, onde fai referencia ás opinións sobre a unidade primitiva, á procedencia galega do portugués, á galegitude da literatura medieval e ás hipóteses sobre a datación da bifurcación lingüística, ó longo da exposición dos capítulos restantes fai repetidas manifestacións sobre a relación entre galego e portugués en dous sentidos fundamentais: dunha banda expresa o seu orgullo como galego de que unha ponla esgazada da nosa lingua tivese mellor fortuna e agromase vigorosa en Portugal, entre outras razóns porque iso proba que non foron razóns de mérito lingüístico senón acontecementos e vicisitudes políticas os que lle impediron facelo igualmente en Galicia; doutra banda denuncia o recurso de solucionar problemas do galego acudindo a portuguesismos innecesarios, mesmo esaxerando as tendencias desta lingua.

O ton deste rexeitamento é especialmente duro cos innovadores que poñen o seguimento do portugués en cuestións ortográficas: "El capricho, el afán

(26) *Ibidem*, p. 16.

(27) A.F.C., *Ortografía*, p. 10.

(28) A.F.C., *El idioma*, p. 73.

de singularidad, la ignorancia o cualquier otro motivo de igual fuste, fueron causa de que ciertos escritores, muy pocos felizmente, procurasen traer al gallego las grafías portuguesas *lh* y *nh* en vez de *ll* y *ñ*." (29). Coa mesma contundencia rexeita o uso de *g*, *j* en lugar de *x*, o de *-m* final, e o de *ç*; os seus razoamentos xiran en torno ó grao de dificultade que introducirían, á complicada base etimolóxica dalgúns destes sonidos, á falta de distinción fonética en galego que xustifique tanta diversidade gráfica e ó feito de non seren signos tradicionais en galego, e algúns nin sequera en portugués. Esta repulsa obedece, ademais, á consideración de que "la propensión de algunos de nuestros escritores a adoptar una ortografía imitación o copia de la portuguesa, más imperfecta que la castellana, se opone, no solamente a la tradición del gallego, sino a los progresos a que la escritura debe siempre tender, con miras a la simplificación, y es, además, dar por bueno lo que hoy se reconoce en todos los países, al lamentar complicaciones ortográficas, como obra funesta de la pedantería de los pseudo-eruditos en colaboración muchas veces con la ignorancia" (30).

H) UN MODELO LINGÜÍSTICO SIMPLE

Non podería actuar doutro xeito quen, a pesar de desexar un modelo de lingua culta e independente, non ten un criterio elitista da lingua como patrimonio exclusivo duns cantos privilexiados. Por iso, ó analiza-las distintas procedencias etimolóxicas de 'nuestro sonido de *ch* francesa', comenta: "Fácilmente se comprende que si hubiera que tener todo esto en cuenta para la escritura correcta, la convertiríamos en un privilegio exclusivo de los filólogos o punto menos, y no es ésa, ciertamente, la solución que mejor cuadra proponer por parte de quienes aspiramos a la máxima difusión del cultivo escrito de la lengua gallega." (31). E ó se pronunciar sobre a conveniencia de escribirmos *-x-*, afirma: "(...) queda resuelto de plano un importante problema y allanado para el público en general, lo que, de otro modo, sobre tratarse de una innovación que de seguro no sería bien recibida, alejaría a las masas del cultivo escrito de nuestra lengua." (32). O desexo de evitar complicacións fai que tamén renuncie a representar na escritura os sete fonemas vocálicos existentes no galego.

E, en definitiva, o desexo de que as normas sexan simples é tamén o que provoca que o criterio da ortografía etimolóxica ou o da ortografía fonética, ó seu xuício máis coherentes e desexables, cedan por estas consideracións ante o recurso a imita-lo español. Ocorre ademais que o galego non precisa en absoluto desa complicada vestimenta, que só obedece a un complexo de inferioridade, pois, como el di, "La lengua gallega goza de una personalidad propia y bien definida que arranca de otras cosas que nada tienen que ver con los aditamentos ortográficos que venimos criticando y que se le quisieron colgar a fin de distinguirla del

(29) *Ibidem*, p. 181.

(30) *Ibidem*, p. 184.

(31) A.F.C., *El idioma*, p. 177.

(32) A.F.C., *El idioma*, p. 178.

castellano. No es conocer el idioma regional, sino muy al contrario, el considerar que gana en sustantividad porque se le preste una risible vestimenta ortográfica, ni es ello tampoco enaltecerlo, ni lograr que los extraños lo aprecien en lo mucho que vale." (33).

Estes son os criterios que guiaron a proposta feita por Antonio Couceiro Freixomil en 1928. As normas longamente discutidas, aprobadas e publicadas polo Seminario de Estudos Galegos cinco anos despois, de grande importancia histórica en canto que é a primeira vez en que unha corporación e unha institución prestixiada deciden poñer freo á anarquía e diversidade existentes, son debedoras en tódolos seus avances a proposta de Couceiro. Pero son excesivamente esquemáticas, superficiais e pouco decididas, de tal xeito que, en certo modo, defraudaron as expectativas creadas e, en definitiva, supuxeron un paso atrás en ambición, en rigor e en coherencia con respecto ó documento que lles serviu de base. Houbo que agardar medio século para que a Real Academia Galega, como institución obrigada desde o seu nacemento á elaboración dunhas normas ortográficas, asumise de xeito efecto, por primeira vez, o seu compromiso e para que, por outra banda, o alento dun pequeno grupo de filólogos, na Universidade de Santiago, permitise acadar unha proposta que superase en extensión e en pretensións aquela de 1928.

(33) A.F.C., *El idioma*, p. 182.